

VERSTRENGELING VAN HET GODSDIENSTIGE EN HET
WERELDLIJKE IN DE BELGISCHE
JOODSE MILIEUS

Willy BOK

In de Belgische joodse gemeenschap die ongeveer 35.000 leden telt zijn de meeste joodse ideologische richtingen vertegenwoordigd. De politieke en godsdienstige houdingen neigen ertoe gepolariseerd te zijn volgens de regionale spreiding. De Antwerpse joden vormen een sterk verenigde orthodoxe gemeenschap die gestimuleerd wordt door een actieve hassidische beweging. In Brussel en in de andere kleinere gemeenschappen houdt het joods engagement een individuele deelname in aan bijzondere godsdienstige of lekeninstellingen. Het oorspronkelijk karakter van het Napoleontisch Consistorie -- een alomvattende religieuze instelling -- is gewijzigd sinds de aankomst van de Oost-Europese joden gedurende het tweede decennium van deze eeuw. Onder de groeiende invloed van de orthodoxe joden is het Consistorie traditionalistisch geworden en georiënteerd op Israël. Vooral gecentreerd op het joods zijn als etnie en volk werd er in 1971 een raad van joodse organisaties opgericht. Het was de bedoeling dat deze de Belgische joodse gemeenschap politiek zou vertegenwoordigen. Veel joden aanvaardden echter

niet dat deze raad heel de gemeenschap zou vertegenwoordigen als objectieve bepaling van de joodse identiteit. Thans schijnt de positie van het nieuw Consistorie sterker te zijn dan vroeger: velen houden er immers aan vertegenwoordigd te zijn door een religieuze instelling wat blijkt uit de houding van dezen die zichzelf 'seculier' noemen of genoemd hebben.

1. Inleiding

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog heeft de socio-economische en politieke positie van de Westerse joodse gemeenschap, evenals haar geloof en haar houdingen, ingrijpende veranderingen gekend. De evolutie binnen de Belgische joodse bevolking is daar in vele aspecten een afspiegeling van. Die gemeenschap bestaat immers uit meerdere bevolkingsgroepen, waarvan de eerste reeds voor de onafhankelijkheid van de Belgische Staat in dit land gevestigd was. Ook nu nog kan een zekere migratiebeweging van joden naar België worden vastgesteld, echter in minder uitgesproken mate. Deze groepen zijn telkens het produkt van de samensmelting tussen een zekere "joodse gedachte" en de cultuur en voorgeschiedenis van elk van deze groepen afzonderlijk. Immigranten werden bij hun aankomst vaak geconfronteerd met vormen van georganiseerd joods leven die hun vreemd waren. Aanvankelijk richtten ze hun eigen instellingen op, maar uiteindelijk resulteerde het proces van acculturatie en socio-economische integratie in een zekere vorm van interpenetratie, die het ontstaan van een nieuwe socio-culturele geleiding tot gevolg had. Zo hebben bv. de religieuze gemeenten, die vroeger bestuurd werden volgens een strikt confessionele opvatting, enerzijds bijgedragen tot de integratie van de nieuwe bevolkingslagen, terwijl zij anderzijds ook de invloed van de culturele en historische tradities van hun "nieuwe leden" ondergingen.

Deze schets van de onderliggende verbanden tussen de socio-culturele verschijnselen aan de ene kant, en het godsdienstige leven aan de andere kant, bewijst hoe noodzakelijk het is het joodse bestaan te bestuderen vanuit een globaal perspectief, zowel diachronisch als synchronisch.

Het ware nutteloos de Belgische joodse bevolking te analyseren zonder rekening te houden met haar eigen historische tradities en de evolutie van de Belgische maatschappij, of zonder aandacht te schenken aan haar vroegere en huidige banden met de joden uit de andere staten.

In deze bijdrage willen wij een antwoord geven op de volgende vraag: welke is de huidige ideologische gerichtheid van de joodse verenigingen in dit land? Deze vraag impliceert meteen een andere vraag: hoe hebben deze verenigingen het bestaan van de Staat Israël in hun expliciete of impliciete doctrines geïntegreerd?

In deze bijdrage gebruiken wij een vertaling van de terminologie zoals ze door A. Memmi wordt voorgesteld (1962: 16-17):

- a) de joodse bevolking (la judaïcité): "het geheel van joodse personen";
- b) het judaïsme (le judaïsme): "het geheel van doctrines, geloofsovertuigingen en instellingen";
- c) het joods zijn (la judéité): "het feit en de manier van jood zijn".

We behandelen hier slechts enkele aspecten van de socio-demografie van de joden in België (§ 2), van de typologie van de joodse identiteit (§ 3), van de doctrine van de joodse verenigingen en van de relaties die zij onderhouden met de joodse bevolking op nationaal en lokaal vlak (§ 4). Deze bijdrage wil vooral een essay zijn, gebaseerd op vroegere werken met een ander objectief (zie bibliografie), op waarnemingen in het milieu, en op de lectuur van documenten.

2. Socio-demografische aspecten

Volgens verschillende schattingen zou de totale joodse bevolking van dit land, alle strekkingen samen, ongeveer 35.000 leden tellen. Het is een in hoofdzaak stedelijke populatie, die als volgt is verspreid: ongeveer 18.000 leden in de Brusselse agglomeratie en randgemeenten, en ongeveer 13.000 leden in Antwerpen en voorsteden. De andere joodse gemeenschappen van Luik, Charleroi, Aarlen, Gent en Oostende zouden ongeveer 4 à 5.000 personen tellen.

Uit gedeeltelijke onderzoeken bleek dat de socio-demografische kenmerken van de Belgische joodse bevolking verschillen volgens regio. Algemeen gezien is de joodse bevolking in Wallonië getekend door een dalende nataliteit én een sterke emigratie. De demografische vooruitzichten van de grootste joodse gemeenschap van het land, met name deze van de Brusselse agglomeratie, zijn weinig bemoedigender. De bevolking blijft verspreid, ondanks enkele recente geografische hergroeperingen. Deze ongelijke regionale verdeling is het gevolg van de verhoudingsgewijze grotere migratie naar Antwerpen in de naoorlogse periode. Bovendien vertoonden een aantal immigranten die zich in Antwerpen vestigden, bepaalde specifieke kenmerken, zoals een grotere vroomheid, nog benadrukt door de aard van de gemeenschap waarin ze terecht kwamen.

Na de beproevingen van de Tweede Wereldoorlog en de nasleep ervan, heeft het merendeel van de gekende joden nu een levensniveau bereikt dat hen objectief in de middenklasse situeert. Ze zijn als zelfstandigen actief in verschillende takken van de lichte industrie en de handel. De hoofdactiviteit van de Antwerpse joden ligt in de diamantnijverheid en -handel. Een groot aantal joden oefent een vrij beroep uit, of heeft een kaderfunctie in een privé-onderneming. Enkeligen hebben een verantwoordelijke functie op het gebied van opvoeding, cultuur of wetenschap. Deze toegenomen verscheidenheid inzake beroepsactiviteiten versnelt het integratieproces. Daar zijn trouwens meerdere aanduidingen voor: bv. het feit dat een groot aantal joden Belgisch staatsburger geworden is, de verdwijning van de eertijds bloeiende jiddische pers, het toenemende aantal "gemengde" huwelijken, ook in Antwerpen. Tegen het einde van de jaren zestig was de armoede grotendeels teruggedrongen. De recente algemene economische crisis treft echter vooral de ambachtslieden, de kleine handelaars, de handelsvertegenwoordigers en de loontrekkenden, die daardoor genoodzaakt worden in andere sectoren werk te zoeken, en dus de traditioneel joodse activiteiten te verlaten.

3. Typologie van de joodse identiteit

Vanuit analytisch standpunt beschouwd, kan de Belgische joodse bevolking in drie groeperingen worden onderverdeeld:

- 1) Degenen die op een of andere manier met een joodse vereniging verbonden zijn die de volgende doelen nastreeft:
  - a) religieuze doelen; met daarin twee polen: enerzijds de Israëlitische "natieloze" godsdienst, gekenmerkt door universeel messianisme en orthodox judaïsme, met strikte naleving van de voorschriften, en anderzijds het particularistische messianisme, dit is de etnische dimensie van het judaïsme;
  - b) nationalistische of nationaal-gezinde doeleinden, doeleinden i.v.m. het joodse volkskarakter: het accent ligt op de idee van het joodse volk. Het joodse nationalisme heeft geleid tot het ontstaan van het zionisme, dat meerdere socio-politieke en filosofische strekkingen omvat, van het "diasporisme", waarin vooral de cultureel-nationale autonomie in Oost-Europa wordt benadrukt, met het jiddisch als nationale taal, en van het territorialisme dat streeft naar een voorlopig of definitief eigen territorium, dat niet Palestina is, om de nationale objectieven te verwezenlijken;
  - c) socialistische doelen; deze stroming legt de nadruk op de sociale en economische aspecten van de "joodse kwestie". Daaruit ontstond in 1897 de Bund (vereniging van alle joodse arbeiders in Litouwen, Polen en Rusland), die na enkele jaren van aarzeling toch voor de cultureel-nationale autonomie van de joden koos, waarbij de joden gezien werden als volk, met het jiddisch als enige taal. Als tegenstander van het zionisme weigerde de Bund een standpunt in te nemen over het probleem van de assimilatie.
  - d) communautaire doelen, zoals solidariteit, bijstand, strijd tegen het antisemitisme. Voorbeeld daarvan is de "Alliance Israélite Universelle" die in 1860 in Parijs werd gesticht, met het doel overal te werken aan de emancipatie en de morele vooruitgang van de Israëlieten.

Deze verschillende vormen van beleving van het joods-zijn zijn mettertijd geëvolueerd. Op existentieel vlak kan een zelfde individu meerdere visies tegelijkertijd aanhangen. Zo is het niet ongewoon dat joden lid zijn van meerdere verenigingen die nochtans verschillende, soms tegenstrijdige, doelen nastreven.
- 2) De tweede groep omvat de joden die tot geen enkele vereniging behoren. Toch wendden ze zich in bepaalde etappes van hun leven, of naar aanleiding van belangrijke gebeurtenissen, tot een of andere joodse vereniging van hun keuze. Zowel voor de eerste als voor de tweede groep variëren het uitdrukking geven aan hun joods-zijn, en de frequentie van die uitingen, in functie van een aantal objectieve factoren zoals verblijfplaats, sociale klasse, het al dan niet voor-

komen van joodse instellingen en het dynamisme van hun leiders.

- 3) Ten derde zijn er de mensen die bewust elke band met de joodse bevolking logenstraffen, ofwel uit behoefte opgenomen te worden in het omringend milieu, of omdat zij behoren tot groepen met een totaliserende ideologie. Zelfs bij gebeurtenissen die actie oproepen, zoals het weer opduiken van antisemitisme, vermijden zij elke vorm van solidariteit die in de ogen van hun medestanders een uiting van particularisme zou kunnen zijn.

4. Verenigingen die representatief zijn voor het joods-zijn in België

4.1. Op nationaal niveau: het Centraal Israëlitisch Consistorie van België

In België is de Israëlitische godsdienst erkend sedert het begin van de XIXde eeuw. Momenteel zijn er veertien religieuze gemeenten die deze erkenning genieten, en materiële steun krijgen van de Belgische Staat: vijf van de asjkenazische ritus en één van de sefardische ritus in Brussel, twee van de asjkenazische ritus en één van de sefardische ritus in Antwerpen, en één gemeente per stad in Aarlen, Charleroi, Luik, Gent en Oostende. Elke gemeente is in het Centraal Israëlitisch Consistorie van België vertegenwoordigd door één of meer afgevaardigden, volgens hun ledental. Het Consistorie heeft als opdracht bij de burgerlijke overheid de wereldlijke belangen van de godsdienst te verdedigen. Zijn leer was oorspronkelijk geïnspireerd op de stellingen van de "Grand Sanhédrin" die in 1808 door Napoleon bijeen werd geroepen, en volgens dewelke het judaïsme in hoofdzaak een geloofsbelijdenis is, en geen natie. Tot in het begin van de XXste eeuw bleef deze vorm van zogenaamd "consistorieel" judaïsme de expliciete leer van de religieuze gemeenten van het land. Deze hadden daarenboven het sociale en politieke programma van de "Alliance Israélite Universelle" overgenomen.

Men schat dat de veertien gemeenten die in het Consistorie vertegenwoordigd zijn, bijna vijfduizend gezinshoofden omvat-

ten, dit is ongeveer de helft van de Belgische joden. Geen enkele andere landelijke organisatie telt zoveel aangesloten leden. Ondanks de eenvormig gemaakte juridische structuur, behoudt elke religieuze instelling haar specifieke eigenheid: zo zijn er "congregaties", terwijl andere instellingen eerder een "gemeente" in de echte zin van het woord vormen.

De vroegere joodse gemeenten stonden de oprichting toe van gespecialiseerde instellingen, die de niet-religieuze belangen moesten dienen, maar behielden er een min of meer strikte controle over. Vandaag wijst het verslappen van de banden tussen de religieuze gemeenten en de instellingen "ad hoc" op een daling van de religiositeit, die uiteindelijk leidt naar een andere opvatting van de joodse identiteit. Het zou dus nuttig zijn om op lokaal vlak de al dan niet bestaande banden tussen de voornaamste instellingen te onderzoeken. Wij zullen in het kader van dit artikel alleen de situatie van de Antwerpse en de Brusselse joodse bevolking onderzoeken.

4.2. Op lokaal vlak

4.2.1. De Antwerpse joodse gemeenschap

De Antwerpse joodse gemeenschap vormt in vele opzichten een groep, verenigd door een geheel van socio-religieuze en professionele belangen. In bepaalde wijken ligt de dichtheid van de joodse bevolking zeer hoog, en is de beroepsconcentratie zeer sterk. Naar schatting zou ongeveer 80 % van de Antwerpse joden lid zijn van een religieuze gemeente, zou 90 % van de kinderen van 3 tot 18 jaar voltijds een joodse school bezoeken (in 1983-1984 telde de totale schoolbevolking 2.319 leden). Deze aansluiting wordt in de hand gewerkt door het gebruik van het jiddish als voertaal -- niet als literaire taal -- in de bedehuizen en in de orthodoxe en chassidische scholen, en vaak ook in het zakenmilieu.

Er bevinden zich ten minste 24 synagogen en oratoria in een zelfde zone van geringe oppervlakte. Zij staan onder het gezag van de drie erkende gemeenten: de Israëlitische gemeente van Antwerpen, eveneens Sjomerei-Hadass (Wachters van het geloof) genoemd, de orthodoxe gemeente Machsikei-Hadass (Behouders van het geloof) en de kleine gemeente van de Portugese of sefardische ritus. De eerste gemeente ontstond uit de reeds in 1931 doorgevoerde fusie tussen de vroegere

Israëlitische gemeente en de godsdienstige vereniging Sjomerei-Hadass, die in 1920 gesticht was. Deze vereniging werd toendertijd geleid door rabbijn Moshé A. Amiel, één van de theoretici van de Mizrachi, een religieus-zionistische beweging die in 1902 in Vilna werd opgericht, als religieuze formatie van de "Sionistische Wereldorganisatie". Het doel van de Mizrachi komt tot uitdrukking in hun devies: "Het Land van Israël voor het volk van Israël, volgens de Torah (de wet) van Israël". Het religieuze zionisme bleef niet beperkt tot de orthodoxen alleen, het vond ook aanhang bij de meer liberale religieuze bewegingen.

In navolging van de Mizrachi-beweging, profileert de Sjomerei-Hadass zich in het algemeen als orthodox en modern tegelijkertijd. Haar orthodoxe ingesteldheid vertaalt zich in het strikt naleven van de religieuze voorschriften, in de traditionele inrichting en schikking van het interieur van haar synagogen en oratoria, en in de keuze van de geestelijke leiders. Toch telt de beweging onder haar leden een zeker aantal onregelmatige of lakse aanhangers. Haar moderne karakter uit zich in de positieve houding die zij aanneemt t.o.v. de profane cultuur in het algemeen, en tegenover de moderne Hebreeuwse taal en letterkunde in het bijzonder. In de school die zij steunt, met lager- en middelbaar onderwijs, "Tachkemoni" genoemd, is het onderricht gemengd, behalve voor de studie van de Gemara die is voorbehouden voor de jonge mannen (in 1974-1975 telde de totale schoolbevolking 761 leden).

De andere grote gemeente, de Machsikei-Hadass, staat dichterbij de rigoristische strekking. Zij wordt bovendien gestimuleerd door zeer vrome, autonome groeperingen, de Chassidim, die bijzonder actief en natalistisch ingesteld zijn. De Machsikei-Hadass werd in 1892 in Antwerpen gesticht, en door de Staat erkend in 1910. Zij inspireert zich op de beginselen van de "Agoudath Israël" (Eenheid van Israël), die in 1912 in Kattowice opgerichte godsdienstige wereldorganisatie. Doel van deze organisatie was de verspreiding van anti-religieuze ideeën tegen te gaan, en de strikte naleving van de voorschriften van de Torah in het joodse leven te stimuleren. De organisatie was aanvankelijk anti-zionistisch, daar volgens de overlevering alleen de Messias het joodse volk naar het Heilig Land terug kon brengen. Vandaag erkent zij wel het bestaan van de Joodse Staat op politiek vlak, zonder echter de zionistische ideologie over te nemen. Ten einde haar godsdienstig ideaal te verwezenlijken, heeft de Machsikei-Hadass een groot scholennet opgericht en gesteund, de Jesode Hatorah Beth Jacov, gaande van kleuterklas tot seminarie voor onderricht in de Talmud,

met een lyceum en een normaalschool. Het onderwijs is niet gemengd, de Gemara wordt in het jiddisch becommentarieerd, en het Hebreeuws dient alleen om teksten uit de religieuze literatuur en gebeden te begrijpen (in 1974-1975 telde de totale schoolbevolking 1.252 leden).

Alhoewel de twee belangrijkste gemeenten onafhankelijk en soms zelfs antagonistisch zijn, streven zij op het vlak van de religieuze praktijk dezelfde doeleinden na. Het wekt dan ook geen verbazing dat de meeste andere joodse verenigingen uit het Antwerpse een specifiek doel hebben. Twee instellingen, de Maccabi, een sportvereniging, en het cultureel centrum Romi Goldmuntz, hebben bredere sociale functies, maar zij vermijden toch een leerstellig standpunt in te nemen.

4.2.2. De Brusselse joodse gemeenschap

De Brusselse joodse gemeenschap verschilt in een aantal opzichten van de Antwerpse. Naast de reeds vermelde socio-demografische verschillen, bezoeken of bezochten de meeste Brusselse joden de officiële scholen. In de periode 1879-1947 bestond er in Brussel geen enkele voltijdse joodse school.

Tijdens de wederopbouw na de oorlog hebben de joodse lekeninstellingen van verschillende ideologische strekkingen een heel belangrijke rol gespeeld. Organisaties zoals "Solidarité juive" (communistisch), de Bund (anti-zionistische socialisten) en zionistische socialistische formaties (travailleurs en linkse socialisten), richtten deeltijdse scholen op die nu niet meer bestaan. Hun programma was van cultureel-nationale of cultureel-autonomistische aard. In 1948 vertegenwoordigden de zionisten van de Mizrachi slechts vijf procent van het zionistische electoraat van Brussel, terwijl deze partij in Antwerpen samen met de Agoudath Israël de meerderheid vormde. In de belangrijkste sociale organisatie, "Aide aux Israélites Victimes de la Guerre" die voornamelijk instond voor de individuele begeleiding en readaptie, waren mensen van verschillende filosofische strekkingen actief.

Na de oprichting van de Staat Israël, kende de lekenstroming een zekere teruggang tengevolge van meningsverschillen in de schoot van de Zionistische Federatie enerzijds, en in de linkse milieus anderzijds.

Ondertussen herstelde zich de Israëlitische gemeente van Brussel, de oudste gemeente van het land en het bastion van

het zogenaamde consistoriale judaïsme. Op de algemene ledenvergadering van 30 oktober 1949 werd de wens geuit dat de gemeente zich zou wijden aan "alle aspecten en nieuwe problemen van het joodse leven". Er werden nieuwe bestuurders gekozen, waaronder een van de leiders van de Zionistische Federatie. Datzelfde jaar deed de gemeente een beroep op een rabbijn die zijn vorming genoten had aan het Israëlitisch seminarie van Frankrijk, en sympathieën voor de Mizrachi koesterde. In tal van initiatieven werkte hij aanvankelijk zijn pluralistische visie op het joods-zijn uit. Deze nieuwe dimensie van het joodse bewustzijn bracht de lokale joodse gemeenten dichter bij elkaar. De Israëlitische gemeente aanvaardde het patronaat over een voltijdse lagere school, Mizrachistisch gericht, die in 1947 in Brussel werd opgericht op initiatief van de orthodoxe gemeente van Brussel. Deze school omvat momenteel ook een secundaire afdeling, het Lyceum Maïmonide (in 1983-1984 telde de totale schoolbevolking ongeveer 500 inschrijvingen). Dezelfde voornaamste gemeente bewerkstelligde de oprichting van de "Centrale d'Oeuvres Sociales Juives", bedoeld om de inzameling van gelden ter ondersteuning van de sociale instellingen te centraliseren. Zodoende ontstonden er banden tussen de leiders van de lekenorganisaties en de leiders van de religieuze gemeenten. Toch behield de voornaamste Israëlitische gemeente de esthetische vernieuwingen uit de XIXde eeuw, zoals orgelbegeleiding en een gemengd koor tijdens de diensten op zaterdag en op belangrijke feestdagen. Maar geleidelijk aan verdween uit de redes van de leiders de term "Israëlitisch", met zijn connotaties van confessioneel opgevatte joodsheid en a-zionistische ingesteldheid. Van zodra de Staat Israël door België werd erkend, werden gebeden voor deze Staat in de liturgie opgenomen.

Het duurde tot de jaren zestig voor de lekenbeweging zich herstelde, in de schoot van een vereniging die zich het "Centre Communautaire Laïc Juif" zou noemen. De vereniging telde ook een aantal vroegere communisten. Zij bracht een originele synthese tussen de verschillende nationalistische en culturele tendensen die reeds vroeger tot uiting waren gekomen, met uitsluiting van de strekking die assimilatie als onvermijdelijk beschouwde. Sindsdien is de politieke en culturele invloed van deze beweging gestadig toegenomen, ondanks de gezamenlijke tegenkantingen van het politieke en religieuze establishment. De kritische stellingname van het Centrum tegenover de door Israël gevoerde politiek leidde zowel bij rechts als bij links tot de vorming van andere lekenorganisaties. Sinds meer dan tien jaar richt het Centrum zich op een "folkistisch" judaïsme. Het aarzelt niet om zowel vertegen-

woordigers van de verschillende stromingen uit de Chassidim-beweging te ontvangen (dit is een mystieke, charismatische en ultra-orthodoxe stekking), als orthodoxe rabbijnen. Het centrum moedigt stilzwijgend het beoefenen aan van bepaalde religieuze riten die verbonden zijn aan bepaalde tijdstippen in het jaar (besnijdenis, Bar-Mitzvah, godsdienstig huwelijk, paasmaal in moderne versie, en het respecteren van de hoog-religieuze dagen). De praktijk gaat steeds verder van de leer af staan. Dit soort van "religie van het joodse volk" zonder God, lijkt fel op het Amerikaans "reconstructionism", waarvoor de joodse godsdienst omwille van het joodse volk en niet omgekeerd bestaat. Met andere woorden, in zijn expliciet discours en handelingen, doet het "Centre Communautaire Laïc Juif" meer dan vroeger een beroep op de religieuze traditie.

In de invloedssfeer van de joodse lekenbeweging in Brussel werden twee voltijdse lagere scholen opgericht, en onlangs eveneens een middelbare afdeling. Zoals in Israël respecteren deze scholen de kasjroet (de voorschriften inzake voeding) en de godsdienstige feestdagen (in 1983-1984 bestond de totale schoolbevolking uit ongeveer 350 inschrijvingen).

Ondertussen doorbrak de orthodox-religieuze stroming haar isolement door in het joodse leven een aanwezigheidspolitiek te voeren. Deze opleving werd aangemoedigd door de vroegere rabbijn van de voornaamste Israëlitische gemeente, Robert Dreyfus, die van 1963 tot 1978 Opperrabbijn van België was, en door het Consistorie zelf. Het Consistorie droeg trouwens bij tot de erkenning door de Staat van drie nieuwe orthodox-religieuze gemeenten (in 1968, 1971 en 1979). De Opperrabbijn breidde het net voor godsdienstonderricht in de officiële scholen uit, met name door leraars te recrutereren onder de Noord-afrikaanse joden, traditionalistischer ingesteld dan de wereldlijkste Asjekenazim.

4.3. Pogingen om alle joodse organisaties nationaal te coördineren

Tot de komst van de Oosteuropese joden was het Centraal Israëlitisch Consistorie van België in het Belgische judaïsme de enige centrale instelling. De immigranten richtten hun eigen religieuze instellingen op en vroegen de erkenning door de Staat. Het Consistorie was zich bewust van de noodzaak van integratie, en nam bijgevolg een positieve houding aan en

steunde hun aanvraag. Op die manier evolueerde het Consistorie naar een pluralistische opvatting van het judaïsme die het trachtte te doen navolgen, maar reeds in 1931 kwam de voornaamste gemeente van Antwerpen onder het gezag van een orthodox-nationalistisch rabbijn. Onder de langzame invloed van de nieuwe gemeenten, nam het Consistorie een meer traditionalistische houding aan. Zijn weigering om de "Union Libérale Israélite" te erkennen, - dit is een godsdienstige vereniging die verwant is aan de reformistische beweging en in 1966 door Belgen en in België verblijvende Amerikanen werd opgericht, en die blijk heeft gegeven van grote vitaliteit, met een aantal leden dat het door het bestuur vereiste quorum overstijgt - is tekenend voor de ideologische koers die het Consistorie volgt, met name die van de orthodoxie in Israël. Nog onlangs kwam de voornaamste Israëlitische gemeente van Brussel onder de druk te staan van de orthodoxe gemeenten. Om een breuk in de schoot van het Consistorie te vermijden, heeft de Brusselse gemeente afstand moeten doen van haar voornemen om een Amerikaans, conservatief rabbijn te benoemen (het "Conservative Movement" neemt in de Verenigde Staten een middenpositie in tussen de orthodoxie en het gereformeerde judaïsme). Deze conservatieve stroming wordt ook door de orthodoxe rabbijnen verworpen. Bovendien heeft deze gemeente onlangs afstand moeten doen van de orgelmuziek tijdens de Sabbath-dienst en de diensten op feestdagen, wilde zij een rabbijn in dienst kunnen nemen.

Deze ogenschijnlijk onbeduidende toegevingen betekenen nochtans duidelijk het einde van een traditie die teruggaat tot het begin van de XIXde eeuw. Deze terugkeer naar de authenticiteit is zowel door ernstige redenen van religieuze aard ingegeven, als door politieke overwegingen die de landsgrenzen overstijgen. In de Verenigde Staten hebben de conservatieve en liberale strekkingen de meerderheid. De orthodoxe leiders uit Israël én uit de Verenigde Staten zijn erin geslaagd hun Europese collega's te overtuigen van de noodzaak front te vormen, om te vermijden dat zich in West-Europa een gemeenschap van conservatieve of liberale strekking zou vormen. Hun doel is de eenheid van het joodse volk op godsdienstig vlak te herstellen, volgens de orthodoxe opvattingen.

Zodoende wordt, in de meeste religieuze gemeenten erkend in België, het standpunt van de Mizrachi opgelegd en om religieuze redenen gesteund door de Agoudath Israël. Deze groepen hebben in Brussel op officieel religieus vlak terug gewonnen wat ze op politiek vlak hebben moeten prijsgeven. Het is trouwens een feit dat sinds de oprichting van de Staat

Israël het onderscheid tussen zionisten en niet-zionisten geleidelijk aan vervaagd is. Voor de meerderheid van de joden heeft de erkenning van Israël als haard van culturele en spirituele vernieuwing, geen enkele invloed op hun leven in België, noch op hun toetreding tot een godsdienstige gemeenschap. Reeds in 1947 stelde rabbijn David Berman dat veel Belgische joden "met de joodse natie verbonden zullen zijn langs de gemeenschap van de religieuze traditie waarvan zij het centrum is...".

Nu hebben lekenorganisaties wel gepoogd deze algemene tendens te doen keren. Op initiatief van het "Centre Communautaire Laïc Juif" werd in 1971 een "Comité de Coordination des Organisations Juives de Belgique" opgericht, met het doel de activiteiten van de leden te stimuleren en te coördineren, telkens als een openbare actie nodig zou blijken. Het aanvankelijke objectief was uit te groeien tot een instelling die politiek representatief zou zijn voor de joodse bevolking. Het programma uit de beginperiode omvat namelijk de radicale wijziging van de gemeenschapsstructuren, de oprichting van een representatief, rechtstreeks verkozen "joods parlement", en het globaliseren van de inzamelcampagnes. Geen enkele religieuze gemeente uit Antwerpen, noch de belangrijkste Israëlitische gemeente uit Brussel, hebben er zich bij willen aansluiten. Het Consistorie noch de grote organisaties voor inzamelingen maken er deel van uit. Alhoewel het Coördinatiecomité open wil staan voor alle meningen, met uitzondering van de strekking die zich tegen het bestaan van de Staat Israël kant, is haar wil om de hele Belgische joodse bevolking te vertegenwoordigen in wezen een poging om de joodse identiteit objectief te omschrijven, ten minste toch op politiek vlak. En dat is precies waar veel joden in België tegen gekant zijn. Niettemin, door de oprichting van dit comité is men in de instellingen, ook in de godsdienstige organisaties, bewuster geworden van de noodzaak ook openbaar op te treden. Veel verenigingen kregen daardoor de gelegenheid uit hun isolement te treden. Sindsdien blijkt dat de joodse organisaties er niet in slagen tot een programma-akkoord over een permanente politieke actie te komen, ook niet over een minimum programma. Dit is ongetwijfeld het gevolg van de twee uiteenlopende opvattingen over het beleven van het joods-zijn: de enen zijn van mening dat geen enkele politieke activiteit gevoerd kan worden in naam van alle joden van het land, en daarmee sluiten ze zich expliciet of impliciet aan bij de mening die het Consistorie verdedigt, waarbij politiek en religie moeten gescheiden blijven; de anderen, de nationaalgezinden, zijn er daarentegen van overtuigd dat een permanente politieke aanwezigheid een

geschikt uitdrukkingsmiddel vormt voor de joodse identiteit in haar verhouding tot de globale samenleving.

5. Conclusie en synthese

De cohesie onder de Antwerpse joden is het gevolg van hun specifieke levenswijze en eigen gedachtengoed, van hun beroepsactiviteiten, alsook van de centrale handels- en industriële positie die de metropool inneemt. Uit heel wat aspecten blijkt dat de integratie in het Antwerpse leven collectief gebeurt: de joodse bevolking wordt beschouwd en aanvaard als een bijzonder kenmerk van de Antwerpse samenleving. De joden vormen er een hechte gemeenschap, waarbij het godsdienstige het leven van de jood doordrenkt en richting geeft.

De Brusselse joodse bevolking wordt gekenmerkt door de spanning tussen enerzijds het wereldlijke begrip "het joodse volk", en het begrip "joodse godsdienst" anderzijds. Tussen beide polen bestaan er verbindingen, zodat men bij uitzonderlijke gebeurtenissen tot een samenhangend geheel komt, dat echter weer uiteenvalt zodra de crisis overwonnen is.

Uiteindelijk is geen enkele joodse organisatie erin geslaagd alle bewuste joden op een duurzame manier te hergroeperen. Dat het Consistorie en de voornaamste Israëlitische gemeente van Brussel zich hebben aangesloten bij de orthopraxie en een gematigd religieus zionisme aanhangen, heeft geen enkele invloed op de politieke opvattingen van de leden van de religieuze gemeenten van het land. Nu ze de trauma's van het racisme, waarvan de heropleving hen zeker verontrust, te boven gekomen zijn, en na heel wat historische omwegen, sluiten ze geleidelijk weer aan bij de basisgedachte van het Westers judaïsme, met name dat het joods-zijn een bewuste keuze is, en niet het resultaat van onweerstaanbare historische of sociologische krachten. Dat men tot het jodendom behoort kan bijgevolgd alleen tot uiting worden gebracht door vrij toe te treden tot een instelling, waarvan de leer op deze vrijheid berust. Het is een feit dat de aansluiting bij het religieuze zionisme wellicht gevolgen zal hebben in Israël, omdat dit onrechtstreeks de tendens steunt die tegen de scheiding van Synagoog en Staat gekant is. Dat aspect wordt echter ofwel verdoezeld, of is het merendeel van de hier levende joden niet

bekend. Ondanks alle pogingen tot toenadering, blijft de realiteit van de Joodse Staat verbonden met een dieper liggend niveau van het bewustzijn, waarvan zij zich om tal van redenen, ook uit politieke overwegingen, losmaken. In deze context wordt de heropleving van de godsdienstigheid begrijpelijker, ook bij de "leken" die niet nalaten deel te nemen aan de activiteiten van het Centraal Israëlitisch Consistorie van België en de erkenning van deze instelling opeisen. Alleen deze instelling geeft immers gestalte aan het beginsel van scheiding tussen godsdienst en politiek, principe waaraan zij, zo onder vinden ze zelf, zeer gehecht zijn.

BIBLIOGRAFIE

BENSIMON-DONATH, W. BOK en F. RAPHAEL,

1973 "Tradition et contestation en milieu juif contemporain" in Métamorphose contemporaine des phénomènes religieux. Acten van de 12ème Conférence Internationale de Sociologie Religieuse, Rijsel, 285-299.

BOK, W.,

1976 "Aperçu des tendances actuelles du judaïsme belge", in het maandblad Regards, Brussel, jan. nr. 100, 68-77.

1978 "Vie juive et communauté, une esquisse de leur histoire au vingtième siècle", in La Grande Synagogue de Bruxelles. Contributions à l'histoire des Juifs de Bruxelles 1878-1978. Brussel, Communauté principale de Bruxelles, 151-168.

1980 Some Socio-Demographic Characteristics of the Jewish Population in Greater Brussels. A Comparative Approach, in Papers in Jewish Demography 1977, edited by U.O. Schmelz, P. Glikson, S. Della Pergola, Jerusalem, Institute of Contemporary Jewry, The Hebrew University of Jerusalem, World Union of Jewish Studies and Association for Jewish Demography and Statistics, 163-177.

GUTWIRTH, J.,

1968 Antwerp Jewry Today, in The Jewish Journal of Sociology, London, vol. X, number 1, June, 121-137.

MEMMI, A.,

1962 Portrait d'un Juif, Gallimard, Paris.